

ANDROGÜNOS*

Még diákkoromban hallottam görög órán, hogy egyik dialógusában Platón arról számol be, hogy kezdetben gömb-alakúak voltunk, s könnyen gurultunk mindenfelé, de az irigy istenek kettévágtak bennünket, s azóta a gömb egyik fele keresi a másikat. Megőrzött egy mesét, mitológiát létünk hajnaláról. S íme, Hamvas Béla Az androgünosz c. tanulmányában, a kereszténységről beszélő Scientia sacra harmadik kötetében állítja, hogy kezdeti formánk a férfi és nő szétválaszthatatlan egysége volt, s minden bajunk megoldása, ha újra egyek, androgünosz leszünk. Mivel mindezt összehozza a kereszténységgel is, az én dolgom, hogy megnézzem a keresztény hagyományt: mit tud erről. Edgar Hennecke, Neutestamentliche Apokryphen 1968-ban megjelent műve megemlíti az 1945-ben Nag Hamadiban felfedezett Tamás evangéliumot, s benne a 22. logiont:

*Akkor fogtok bemenni a királyságba,
ha a kettőt eggyé teszitek,
ha a belsőt külsővé, a külsőt belsővé,
a felsőt alsóvá,
a hímet és a nőit egyetleneggyé teszitek
úgyhogy a hím nem hím, a női nem női,
ha szemeket csináltok az egy szem helyett,
egy kezet az egy kéz helyett,
egy lábat az egy láb helyett,
egy képet az egy kép helyett.*

Hennecke még hét helyen találja ennek a szövegnek megfelelőjét; ezek között nekem rendelkezésemre áll a 2Kelemen levél 12,2-6, ahol ez olvasható:

Magát az urat kérdezte meg valaki, hogy mikor jön el az ő országa, mire ezt válaszolta: Ha majd a kettő egy lesz, És a külső, mint a belső; a belső a lelket jelenti, a külső pedig a testet. A férfi pedig az asszonnyal sem férfi sem nő; egy testvér sohasem néz úgy a nővére, mint asszonyra, sem ez órá mint férfira. Ha majd egymás között az igazat mondjuk, s a két testben minden képmutatás nélkül egy lélek lesz - akkor elérkezik Atyám országa. Ezek után meglepően hat a 9. szúra: „Mikor azt kérdezték tőle, hogy a teljesség mikor következik el, azt válaszolta: Ha a kettő egy lesz, ha nem lesz többé külön férfi és nő, hanem eggyé válik és egy lesz.” (Az Úrnak szájhagyományban fennmaradt ígéje.)

Azért hat meglepően, mert tudvalevően Jézus után csak szájhagyomány maradt, hiszen ő maga nem írt le semmit. Földi élete befejezése után került az, ami vele történt s az, amit mondott, tehát az, ami szájhagyományban élt – lejegyzésre. A négy kánoni evangélium is. Csak szájhagyományban fennmaradt ígéje van. A lejegyzésre került szájhagyományok közül idéztem a Hennecke által megadott hét helyből a fenti kettőt. Hamvas, sajnálatosan, nem adja meg forrását: azt, hogy hol található Jézus e tanítása. A forráshely megjelölése nélkül az olvasó higgye azt, hogy 1963-ban, amikor szerzőnk írta a maga tanulmányát, élt még a jézusi szájhagyomány lejegyezetlenül valakinek az ajkán, aki közölte azt vele? Aligha szándékolta ezt Hamvas Béla. Ennek a nem-idéző idézésnek alighanem az a célja, hogy igazolja a 3. szúra megállapítását: Az androgünoszról minden hagyomány tud. A Tóra szerint az Úr az embert a maga képére és hasonlatosságára teremtette férfinak és nőnek. Isten tehát hímnő-lény, és az első ember is az volt. Ezután következik a Szánkhja, Konfu-ce, az Úr, a Kabala, a szavak három neve, a modern pszichológia s a többi - mint a minden hagyomány illusztráló anyaga. A szerző további e tárgyú megállapításai: 13: Az androgünosz a primordiális egységet jelenti. 14: Az alapállás helyreállítása: a hím-nő lény megvalósul. Ez feltétele annak, hogy az ember a szocialitáson belül sikerült életet tudjon élni. 19: Az androgünosz a határtalan osztódásnak ellenmozgása. A kettőből egy reintegráció, az eredeti egybe visszatérés. 24: Megszabadulni, annyit jelent, mint a testet-öltést felszámolni és a primordiális létezésbe visszatérni. 80: Mindennemű ellentét legelső alapja a mintája a hím és nő ellentéte, mely időben valószínűleg nem volt előbb, de lényegében egészen biztosan. 115: Ebben a konjunkcióban nagy csodák jelennek meg. 117: Androgünosz: van tudatunk a teljességről. Él bennünk az ösztön az eredeti státusz helyreállítására. 118: Az egymásban való felszabadulásból kell kiindulni. 119: A teremtést meg kell újítani, helyreállítani. Ennek feltétele a két félnek végleges összekapcsolódása. 120: Az androgünosz megvalósítása a létezés teljességével azonosodás útján a legfontosabb fokozat. Mindezeket az állításokat csak tudomásul venni lehetséges. Ez a szerző koncepciója. Magamnak csak annyi lehet a dolgom, hogy megállapítsam, mennyi köze van ennek a koncepciónak a kereszténységhez, Jézus tanításához. Summásan válaszolva: semmi. De nem summásan is válaszolok. Jézus nem helyettesítette be a különböző mitológiákat új mitológiával. Sem a Tóra, sem Platón mitológiáját. Jézus tudott a szeretet eggyé tevő erejéről. A szeretet eggyé is teszi azt, ami kettő. Az Atya és a Fiú kettő is, egy is. A férfi és a nő kettő és egy is. A szerető emberek közössége sok is és egy is. Szerzőnk is tudhatja

ezt Jézusról, de meg van győződve a maga hitének egyedül helytálló, a valóságnak egyedül megfelelő voltáról. Mi ez a hite, meggyőződése? Hát a létezésbeli azonosság! Az, hogy Isten és ember és világ - a nagy minden – csak egyetlenegy. A hittel nem szabad, nem érdemes vitatkozni. Csak tudomásul lehet venni akárkinek a hitét. Így a szerzőét is. Én sem vitatkozom, csak tudomásul veszem. Pusztán csak megállapítom, hogy Jézus nem azt tanította, amit szerzőnk tanít. Tehát a szerző törekvése arra, hogy Jézussal is alátámassza a maga hitét, elhibázott. Alap nélküli. Valójában nincs is szerzőnknek szüksége Jézusra. Szerzőnk hite: a hagyomány. Ha ezt valami alátámasztja, az jó neki. De megvan az minden alátámasztás nélkül is. A hat és fél milliárd embernek Istentől kapott képessége és méltósága, hogy megrajzolhatja a maga univerzumát - Istenről, világról, emberről. Az ő egyéni, a saját hitét. Mivel ezt tartja egyedül igaznak, érthető a törekvése: tanítványokat akar. Tanítványokat, akik elhiszik az ő hitét. Ha talál tanítványokat, már létre is jött egy új vallás. Csak idő kérdése, hogy mikor folyamodnak bejegyzésre a mindenkor adott hatalomnál. Jézus tanítványai közel három századon keresztül nem folyamodtak. A hatalom első magát felkínálását, sajnos, elfogadták. És bejegyeztették magukat. S utána fellebbantak a máglyák. S az ember a hitéért ölt is, és újra hiába fordult régi sínéről újabbra az emberiség (Szabó Lőrinc: Isten). Ez a hamvasi hit még mindezek előtt áll. Ráteszi-e valaki az életét Hamvas Béla tanítására? Akik ráteszik az életüket, azok bejegyeztetik-e magukat? Elindítják-e a maguk szent dzsihadját a hitetlenek ellen? Vagy marad a jelenlegi állapot: valakik lelkesednek e gondolatokért, mások pedig lesöprik az asztalról, amivel nem érdemes különösebben szóba állniok.

A különös csak az, hogy az emberiség eddig történelme azt igazolja, hogy az (Istent is tartalmazó, tehát) univerzális létmagyarázat csak ritkán éri be a filozófus köpenyével. Csak ritkán marad meg a létmagyarázat filozófiának, az akadémiák egy tantárgyának, tanszékének. A hallgatók s előadók egyaránt java részükben valamelyik vallás hívei vagy agnóosztikusok vagy a vallásoknak csendes/harcos elmarasztalói. A hinduizmus is eljutott a valláshoz Keleten, szülőhazájában. Nyugati átvevői eddigelé csak filozófiát alkottak: teozófiizmust, antropozófiát. Esetleg vallást váltottak, s betagozódtak valamelyik keleti vallásba Jézus eszméi bármely vallásba beültethető, még sincs tudomásom szerint vallás nélküli képviselése, csak vallási. Ha egy létmagyarázat nem jut el a vallásig, akkor nagyon korlátozott hatásúnak bizonyul. Még olyan vallás sem tud megszületni, amely Jézus erkölcsi eszmerendszerét, mint közös nevezőt elfogadja, de a számlálóban, mely már egyetemes létmagyarázatot kínál fel, békén megülnének egymás mellett a különböző létmagyarázatok. Vagy egyszerűbben: a nevezőben a jézusi szeretet s a számlálóban különböző dogmatikák, hitvallások. Ilyenre sincs még történelmileg észrevehető nagyságrendű példánk.

A Bokorban megpróbáltuk: legyen közös a jézusi etika, a számlálóban meg lehet akármi! Tíz éven belül nagyon fontossá lett valakik számára Jézus istenképe, mások számára, hogy ne legyen Jézus az Isten fia, vagy hogy ragaszkodjunk annak a vallásnak a hitvallásához, amelybe születünk, illetőleg amelyet választottunk. Azaz nagyon fontossá lett a számláló. Olyan fontossá, hogy a jézusi etika, az egymást szeretés – bizony nem lett elég arra, hogy kibírjuk az egymás melletti létet, s a különböző számlálókat vallók vették a kalapjukat. Miért? Mert nem bírták ki az együttlétet azokkal, akiknek más volt a számlálójukban. A nagyon nagyra becsült közös nevező ellenére sem. Az ember olyan élőlény, akinek szüksége van vallásra, szüksége van hitre, azaz olyan létmagyarázatra, amely messzebbre ér, mint a gondolkodás törvények, mint amit ezek a törvények igazolni tudnak. Az ember valahol otthon akar lenni, és nincs otthon ott, ahol mások nem azt hiszik, amit ő hisz. Azt, ami számára szent. Ezeknek csak jónapot tud mondani, csak ökumenizálni tud velük, a másik szekértáborba tartozókkal, de nem tud velük egy szekértáborban maradni, vagy azonos szekértáborba tartozóvá lenni.

1.

A továbbiakban csak azt próbálok megmutatni, ami miatt a szerző megkonstruálta - vélhetőleg - ezt az androgünosz-mitológiát. A mitológia mindig olyan létmagyarázat, amely az ember kielégülését, boldogságát kívánja. Ideírom Illyés Gyula. Köszönet c. versét:

*Kihalna az emberi fajta, / ha hallanák a nők, milyen
Hangon beszél a férfi nem, / milyen trágár röhejre kapva,
A percről, mely megadta, mit / oázis-forrásként kerestek
És térden tiszteltek, a testet; mely köpöcsésze lett nekik!
Hányan voltunk igazán hívek, / megköszönni nővéreinknek
szövetségüket azután, Hogy kivérezve csak hevertünk, /
Legázolt küzdők, túl az eltűnt hiten, reményen, vak csatán?*

Ezután következzenek a megállapítások, amelyek illusztrálták szerzőnk mitológiáját, megállapításait. 15: A sexusban a kiegészülés nem teljes. A sexus mindig az abszolútat követeli, ideiglenes vagy álmegoldás elviselhetetlen. 11: A modern pszichológia animáról beszél, aki a minden férfi lényéhez tartozó kiegészítő nő... a férfi lényének leghatalmasabb pszichológiai realitása... a férfit ez irányítja... az édenkert - a nőről megőrzött emlék és tudat... a korrupt létben eltorzítva. Az anima a férfi-lény romlott létezésének mélyére süllyedt eredeti nő, mint ahogy az animus a női-lény romlott létezésének mélyére süllyedt eredeti férfi. Az anima és az animus...

a kezdeti androgúnoszt őrzi és tartja fenn. 37. Az androgúnosznak nincs célja, értelme van a játék. A játék önmagán belül marad és a létezést maradéktalanul kimeríti. 39. Aki az androgúnosról nem tud, annak a valódi egyesülés lehetetlen.

2.

Szerzőnk Európában tartózkodik, de lelkében Indiában él. Schopenhauer folytatója. Az indusok vallásából rakta össze a maga létmagyarázatát, amelyről állítja, hogy nem tudomány, nem vallás, nem filozófia. Akkor mi? Én azt hiszem, hogy egyetlen szó alkalmas csak ennek megjelölésére a jelenlegi szótár szerint: mitológia. Létmagyarázat, melynek nincs tapasztalati, és nincs gondolkodástörvényekre épülő, filozófiailag igazolható, megvédhető alapja. Ezért nem is igazolható és nem is cáfolható. Csak állítható. Mi alapon? Azon az alapon, hogy a szerző úgy hiszi. Lehet, hogy egyszer majd bővül a szótár és a hagyomány szó nem tudom hányadik jelentéseként ott lesz majd ez a jelentés is: Hamvas Béla létmagyarázata a hindu panteista metafizika nyomán. S most jöjjenek ismét a szűrők: 44: Az androgúnosznak valamely alakban minden helyen és minden időben nyoma van. Indiában ilyen az atman, az abszolút Én fogalma. 50. Az archaikus görögség az androgúnosz jegyében élt. Igazolja ezt az Egy-metafizika: hím és nő kiegyenlítődőtt. Ellenkezője a hellénizmusnak. 51. Abból, amit az orfika teremtett, csak egy szót kell kiemelni: a psziché = a legmagasabb rendű hímlény tüzével átvilágított nőiség, olyan androgúnosz, amelyben hím és nő el nem választható, mint a növényben s az abszolútban. 53. A természet (phüsis) az, amin az ember csodálkozik. Ami magától értődő az a láthatatlan szellem (Atman). 59. A keresztes háborúk alatt keletről sok gondolat került Európába. 77. A misztérium a kettő, amely tulajdonképpen egy. 78. Az alkímia követelése: ex duobus unus, vagyis a kettőből egy. 82. Azonosság csak egy van. Az egyetlen azonosság. 84. Az azonosság metafizikai megértése kizárólag a hagyományból lehetséges. Egyetlen azonosság van ez a Brahman-atman-aikjam (azonosság). Tat tvam aszi - ez vagy te. 87. Én Brahma vagyok = a létezésben az istenséggel azonos vagyok. Ez a vallásból nézve káromlás, mert az ember magát Istennel azonosnak mondja. 88. A hindu szó, amely az azonosságot megfogalmazza, az atman. Az én vagyok a te vagyok-kal azonos, Az én és a te és a dolog és a lét és Isten azonos. Az atman a hindu metafizika középponti szava, és azért az egyetlen metafizika az azonosság metafizikája. 89: Mintha az egy és én felcserélhető fogalmak lennének.

3.

Mindez vallás a javából. A filozófia nem képes igazolni. De az embernek joga van akár vallást kreálni, akár meglevőhöz csatlakozni. Csak egyhez nincs joga. Vallásosnak lenni, és azt mondani, hogy nem vallásos. Dogmatikát kreálni és tagadni a vallást. Az ellentmondás logikai elve akadályoz meg ebben. Ez a hamvasi létmagyarázat nem akar vallás lenni, bár a tudomány nem fogadja el tudománynak, bár a filozófia nem fogadja el filozófiának, bár az ésszel nem igazolt létmagyarázatra szótárainkban nincsen más szó csak ez: mitológia, vallás. Mindaz, amit a fentiekben idéztünk, ezt szerzőnk is tudja: - a vallásból nézve káromlás, mert az ember magát Istennel azonosnak mondja.

Jöjjenek tehát ismét a szűrők: 86: Ahol az embernek a létezésben Istennel azonosságát felismerik, ott vallás tulajdonképpen nincs. Ahol Istennel azonosságunk homályban marad, ott vallás keletkezik. A vallás nem egyéb, mint Isten és ember nem-azonossága. Ebből keletkezik az ember létével nem azonos Isten - távolsága. Mintha kétféle lét lenne: isteni és emberi. Európában alig volt valaki, aki ezt felismerte. Csupán Scotus Eriugena? „Ha Isten és a teremtmény kétféle lenne, akkor a kettőnek vagy egyetlen előbbi közös alapból kellene származnia, vagy pedig a világban két egymással szembenálló alap és ősök van. (De divisione naturae III.22) a teremtmény Istenben van, és Isten a teremtményben a természetfeletti természetté lesz az itt és most adott időfölkötti örökben élő lény.” (II.12). 90: A vallás üdvöt keres, a metafizika igazságot és megtalálja a létezésben minden létezőnek, Istennek is azonosságát. Az atman azonos „Istennel, emberrel, hangyával, szúnyoggal, elefánttal”. 91: Cusanus: az istenség ugyanaz, és nem más. 92: A vallásban az ember kisebbségben él, fensőbbrendű akarat hatalma alá rendelt lény. 93: Az atman pólustalan. Az atman az egyetlen univerzális szó. 94: Az atman a Brahmával azonos Ez a Brahma azonos a bennünk levő atammal: én Brahma vagyok. 97: Az atman nem filozófiai terminus. Indiában filozófia egyáltalában nincsen. Az egyetlen azonosságot jelenti. 107. Az azonosság helyreállítása: a kivetítés megszüntetése. 110. Megszabadulni az objektum-világ fogságából. Az azonos létben találkozás. A létben azonosulás. Minden férfi-nő találkozás a lét teljességének jegyében (androgúnosz) történik. 111. Hím és nő, mint egymásból kivetített objektum: egymást élvezeti cikkek tekinteni. Az összeömlésből a lét megújul, új lény keletkezik.

4.

Van még egy szó, amely jelölhetné szerzőnk létmagyarázatának műfaját. A gnózis lenne ez a szó. A gnózis olyan létmagyarázat, amely egyenlőséget teremt az ismeret és a megoldás között. A gondolat létrendjéből átlép a valóság létrendjébe. Ez a kétezer esztendő, a páli kereszténység is. Ha tudomásul veszed, hogy Jézus a maga gólgotai halálával kiengesztelte az Atyát, aki haragjában bezárta előttünk az üdvözülés kapuját, mert megharagudott minden emberre, aki Ádám és Éva leszármazottja, mert Ádám és Éva evett annak a fának a gyümölcséből, melyről enni Isten megtiltotta nekik. Ha tudomásul veszed ezt, s e tudomásul vevés jelel

megkeresztelkedsz, akkor üdvözülsz. De attól, hogy Pál ezt elgondolta, még nem vagyunk megváltva. Ugyanúgy raboljuk és gyilkoljuk egymást, mint Jézus előtt. Sőt, jobban! Ugyanilyen gnózis szerzőnk létmagyarázata. Csak tudomásul kell venni a hagyományt, s ezzel megoldódik az emberiség minden gondja. Nem probléma az egyenlőtlen elosztás. Nem gond ennek az oka: a többet birtokolni akarás. Nem gond az osztózás rendjének megteremtése. Mindez csak Jézus, a felvilágosodás és Marxnak a gondja. A létező – ez a páli és nem jézusi – kereszténység ugyanolyan zsákutca mint a felvilágosodás. Ismét jöhetnek igazolásul a szúrák: 95: Ha az ember eljut ide, semmi sem történik. Részese a tudásnak, amelynek mindig is részese volt. De lefokozott létében eszébe sem jutott. 98. Az azonosítás nem azonosság. Csupán a maradéktalanul felébredt emberben valósul meg az azonosság. Az ember magát nem az öröktől fogva volt, egész és elmúlhatatlan léttel azonosítja, és így nem az atmant realizálja, hanem általában minden egyébbel, csak éppen az atmannel nem.

5.

Szerzőnk egy nagyon jámbor és mélyen gondolkodó panteista. A nem jámbor, a nem mélyen gondolkodó - az ateista. De a kettő egyhasi testvér. Szemben áll vele a vallásos, aki tudja magáról, hogy nem ő teremtette a világot, és él benne a remény, hogy ebből a világból eljuthat Istenéhez, és része lehet az Isten életének fényében, ragyogásában. A hindu sorsmagyarázatnak más az iránya, mint a tórának, az Evangéliumnak és a Koránnak. Más, mint a politeizmusnak. Mindezek reménykednek az apotheózisban. Szerzőnk azonosult a hinduk jövőjével: az elfogyással, s ezt gondolja gazdagodásnak, az ember minden gondja megoldásának. A nirvánát! - ha Az androgünosz nem is említi a szót. A Scientia sacra többi tanulmányai annál többet s inkább. S most jöhetnek megint a szúrák: 116: A szubjektum maradéktalan kihelyezése nem lehetséges. Ez a teremtőre és a teremtésre is vonatkozik. A világ csupán részleges projekció. Amikor a teremtő magát a teremtényével azonosítja, ami életre kell, az csupán rész és töredék istenhasonlóságú, de csak egyetlen szikra a napból. A kivetített világszövevény egyetlen módon számolható fel. A lét elfogyása jegyében, amely mint gazdagodás jelentkezik. 101: A kivetítés következtében arról, hogy mi ez a világ, az embernek egyáltalán sejteleme sincs. A zűrzavar abból van, hogy másokat vonunk felelősségre, ahelyett, hogy önmagunkat vennénk komoly revízió alá. 112: Isten - téves létművelet következménye. Isten, mint embertől független lény despota apa, vagy ledér kurtizán. Ez a külső Isten. Isten a külső világban látható, de nem elérhető. A belső világban elérhető, de nem látható. 113: A lét primordiális alakjában nem volt teremtés. Isten a világot állandóan nemzi és szüli. Ezt összefoglaló szavunk nincs. Sejtelmünk sem lenne róla, ha az androgünoszt nem ismernénk.

6.

Mindezeknek a megállapításoknak a jegyében még valamit kell mondanom: ezek a szúrák nem hordoznak logoszt. Nem azt akarom állítani vele, hogy szerzőnk nem tudná kifejteni mondatai tartalmát. Csak azt, hogy minden tótágast áll. Az Isten, mint létművelet következménye. Isten látható a külső világban, s a többi. A végső mondat lehetett szerzőnk számára mindezek feloldása: Ha ismernők az androgünoszt, ha el tudná mondani az androgünoszló azt, ami ködként kavargott benne. Ki tudná fejteni, amit gondol, de akkor nyilvánvalóvá válnék, hogy a kifejtése is csak katekizmus, amelyet el kell hinni. Nem akarja ezt. Csak mond százhusz szúrát, amelyben kavarnak, s nagyon szellemesen a káté gondolatai, s el tudja ezáltal hitetni közönségével, hogy amit mond, nem káté. Hanem több annál. Nem több, mert nincs több. Tudomány, filozófia, vallás – ez a három áll rendelkezésünkre. Negyedik nincs. Teremtmények vagyunk. Ez van nekünk. Hogy az Istennek, Őbenne, Őnála mi van, talán megláthatjuk. A Hagyomány, az alapállás a primordiális létezés, a létromlás felszámolása, stb. nem valami negyedik, ami kívül áll tudományon, filozófián, valláson. Nincsen negyedik. Csak ez a három. S Hamvas egész életműve azt akarja elhíttetni, hogy ez a negyedik van. Nincsen. Mindazonáltal: azt hiszem, hogy Hamvas mégis nem akarja. Nem fogadom el, de nem is söpröm le az asztalomról. Büszkék lehetünk rá. Hogy őt termelte ki a nyugati, az európai, a magyar és mégiscsak a keresztény kultúra. A történelmi keresztény hit helyett keres valami jézusibbat. Nem azt talált. Csak Jézusra inkább emlékeztetőt, de mégsem jézusit. Nem apoteózist, hanem – nyugati szemmel nézve – a semmibe fordulót, a nirvánát. Hogy mi ez a hamvasi életmű, sokan megkérdezték már. Egy nyugodt légkörű konferencia, mely szembesül ezzel a kérdéssel, talán segíthetne megválaszolásában.